

ההתעקשות להפוך את השברים לסיפור – לזכרו של יצחק אורפז

“אני מספר על אנשים בודדים. על אדם אחד בודד ועוד אדם אחד בודד. לפעמים הם מתקבצים למשהו שאפשר לקרוא לו קבוצה, קבוצה של בודדים. בעיקרון הם בודדים וגם לא בעקרון הם בודדים. הם יושבים על ספסל ומחכים. יושבים על ספסל אחד, ומביטים כל אחד לכיוון אחר.”
(יצחק אורפז)

לפני חודשים אחדים הלך לעולמו שבע-ימים מי שהיה הנציג החשוב וללא ספק המרכזי ביותר, ואולי אף הבלעדי, של האקזיסטנציאליזם החילוני בסיפורת העברית – יצחק אורפז. בסוף שנות החמישים של המאה הקודמת, היה זה אחד מכיווני הדרך המרכזיים בסיפורת הישראלית, בשלב ההתנערות קצר-הימים שלה מן הכתיבה המעצבת קולקטיב רעיוני או חברתי, תוך הדגשת הקולקטיב על חשבון מצבו של היחיד (מעיקרו של דבר ס.יזהר). המהלך החדש – בו היו שותפים לפחות באורח חלקי גם א.ב. יהושע, עמוס עוז (שביקש בעיקר להציג את הקולקטיב והיחיד הניצב מולו באופן אירוני; אירוניה שהגיעה לשיא מיצויה ב'מנוחה נכונה') וסופרים אחרים – חלף ועבר מעולמנו הספרותי תוך עשור או עשור וחצי, והספרות חזרה לתאר את היחיד בהקשרו של קולקטיב; קבוצות מייצגות, בהן הקונפליקט המרכזי אינו בין היחיד והקבוצה, אלא בין מייצגיה המרכזיים או השוליים של הקבוצה (מגמה שהגיעה לשיאה ב'התגנבות יחידים' ליהושע קנז).

במסגרת הייצוג הזה של היחיד העמיד אורפז, כבר בתחילת דרכו כסופר, בסוף שנות החמישים ותחילת שנות השישים, סדרה של יצירות מפתח (חלק מהן יצירות מופת בזעיר אנפין) כגון 'מומו', 'עשב פרא', 'ציד הצבייה' ו'מות ליסאנדה'. ככל שהתדלדלה ההתמודדות של המרחב

הספרותי עם האקזיסטנציאליזם החילוני, ואומץ הריאליזם הפסיכולוגי-חברתי, נותר אורפו בודד במועדו מול האקזיסטנציאליזם הדתי הפרוע של פנחס שדה, לא פעם כנקודת ייחוס יחידה במרחב ריק. המתח הפנימי הזה בין שני סופרים שהצטיינו באישיות מורכבת, לא טופל כלל בתולדות התקופה האמורה (למעשה, ולמרות כל ההבדלים, מדובר בסופרים אחים, שלא לומר במפורש, תאומים לא זהים). תולדותיה של הרעות הספרותית הזאת, כפי שבאה לידי ביטוי בכתביהם, ראויה ללא ספק לדיון נרחב. עד שדיון שכזה יתאפשר, אם בכלל, יצוין שגם אורפו וגם שדה היו, כרונולוגית, בני דור תש"ח והשתתפו במלחמה בפועל ממש (בניגוד לרוב רובם של סופרי דור תש"ח) כחיילים וכמפקדי מחלקות. יצחק אורפו עצמו הגיע בצבא לדרגת מפקד גדוד מרגמות כבודות – ובאופן הזה דילג על כמעט עשור שלם. גם שדה, שהקדים לפרסם קובץ שירים, נחשב משורר שולי שבשולי עד שפורסמה האוטוביוגרפיה שלו, 'החיים כמשל' (1958).

יצחק אורבוך-אורפו (1921-2015)

בשנות השמונים חלה תפנית (וליתר דיוק, שבר פנימי) ברצף התמאטי של שני הסופרים: שדה, בלא לנטוש לרגע את קשריו עם הנצרות (כסוג של אנטגוניזם עקרוני לרצף היום-יום מלא הקטנות והעליבויות של החיים בישראל, וגם מתוך תפישת ה'אני' כקרבן על) החל מאמץ את הטקסטים החסידיים, ואילו אורפו חזר (בסיפורי 'רחוב הטומוז'נה) אל עיירת-ילדותו בפולין, בניסיון להעלות את חוויות התשתית הללו של ילד, למדרגת סמל (כבצירי שאגל וברנשטיין); זאת, ללא ויתור כלשהו על תפישת העולם המרכזית והחזן אמונית שלו (במסה 'הצליין החילוני'). מרחב הדיון הספרותי של אותה תקופה (בניצוחו של גרשון שקד במקרה זה) קיבל את התפנית הזאת בספקנות רבה וכעדות לסוג של חוסר עקביות, או אפילו כהוכחה ניצחת לאזילה ערכית של כל מה שלא היה מיוצב ב'מרכז המגרש' הריאליסטי-פסיכולוגי מבית מדרשם של יהושע, עוז וקנז. בספריו הקודמים שקד אורפו לעקר כל קשר עם עברו

כילד בעיירה יהודית דפוסית (ככלות הכול), והפוזיציה החדשה הוזרה ונדחתה על הסף. גם הניסיון לשוות ל"סיפורי העיירה" איכות מיתולוגית, צלח רק באופן חלקי (למשל, הסיפור 'שנת הצופ'). בשנות ה-90, כשהמערכת הספרותית כולה החלה אוזלת, פרסם אורפז כמה קבצי סיפורים, אחד מהם – 'לילה בסנטה פאולינה' (1997) – הוא ללא ספק ברמה מופתית, אבל לא הספרות (או מה שנותר ממנה) ולא הקוראים יכלו לגייס את הקשב הנדרש.

בחמש עשרה שנות חייו האחרונות פרש אורפז מפרסום, למרות שהיה בשיא כוחו כסופר. פגשתי בו במקרה ב-2007, באולם קונצרטים, הוא אמר לי "סופר שאין לו תיבת תהודה, שומע, כשהוא כותב, רק רעש פנימי בלתי נסבל".